

LIBRIS

We know
books

HERMANN KEYSERLING

**CUNOAȘTERE
CREATOARE**

Traducere de
Mihnea Moroianu
Diana Sălăjanu
Corneliu Sterian

 Sens
Editura

Cuvânt înainte	9
PARTEA ÎNTÂI	
Despre perceperea Sensului.....	15
Gândirea orientală și cea occidentală drept căi către Sens.....	17
Sens și expresie în artă și în viață.....	41
PARTEA A DOUA	
Aspecte fundamentale	73
Ca introducere: Cultura efortului minim.....	75
Ceea ce contează cu adevărat.....	83
Ceea ce ne este necesar	105
Introducere în Școala de Înțelepciune	147
Primul ciclu	
I. Cultura ființării și cea a performanței.....	149
II. Înțelepciunea indiană și înțelepciunea chineză.....	177
III. Înțelepciunea antică și înțelepciunea modernă.....	203
Al doilea ciclu	
I. Symbolismul istoriei.....	235
II. Politică și înțelepciune.....	261
III. Ascendentul asupra lumii.....	285
Al treilea ciclu	
I. Ce vrem.....	309
II. Calea.....	333
III. Țelul	359
ANEXĂ	
Școala de Înțelepciune de la Darmstadt	391

LBRIS

We know
books

PARTEA ÎNTÂI

**DESPRE PERCEPEREA
SENSULUI**

GÂNDIREA ORIENTALĂ ȘI CEA OCCIDENTALĂ DREPT CĂI CĂTRE SENS

Cel ce stăpânește mai multe limbi, cu cât se poate exprima mai desăvârșit în fiecare dintre ele, cu atât știe mai bine că de fapt nu există gânduri traductibile. Obiectele sau stările care corespund reprezentărilor pot să coincidă oricât de exact – fiecare popor își raportează plăsmuirile spirituale cu același sens la un sistem particular de coordonate, motiv pentru care deja noțiunile unor limbi foarte înrudite, care țin de același cerc cultural, coincid rareori. Cel ce are un auz foarte fin mai descoperă și că doi oameni de același sânge, care vorbesc aceeași limbă, nu au, totuși, niciodată în vedere lucruri absolut identice când spun lucruri asemănătoare; fiecare individ este profund unic, o adevărată monadă fără ferestre, întrucât între el și alți oameni, acolo unde e vorba de înțelegere, nu există nicio cale de intermediere exterioară ca atare. Fiecare se referă doar la ideea proprie, pe care și-o exprimă prin sunete convenționale, pe care celălalt le înțelege, iarăși, în felul său. De aici, a nu înțelege sau a înțelege greșit ar fi fenomenul social primordial. Dar, de fapt, este exact invers: fenomenul primordial este înțelegerea. Practic, o înțelegere greșită este, desigur, regula generală mai mult decât frecventă, în toate situațiile mai dificile; totuși, în principiu, este valabilă afirmația de mai sus, fiindcă în caz contrar, o comuniune spirituală nu ar fi un *a priori*. Dar ea tocmai asta este. Exact așa cum complexul organismului fizic este, în raport cu părțile sale un *a priori*, la fel și conștiința unui complex, acolo unde el există, o precede pe aceea a comportamentelor sale particulare; cele ce țin de același tot, o știu, și anume, după cum se spune, instinctiv, conform cu niște puncte de reper exterioare, pe care comuniunea, ca atare, nu le-a dovedit niciodată. Toate animalele din aceeași specie se înțeleg

între ele imediat, la fel, toți oamenii de același nivel. Nu e plăcut să stai de vorbă decât cu acela care știe din simple aluzii ce vrei să spui. Și așa și trebuie să fie, dacă e să fie posibilă comuniunea, fiindcă, după cum niciun obiect din lumea exterioară nu ne poate constrânge să avem o impresie – ea depinde de organele de simț care percep –, cu atât mai mult, se poate spune la fel despre prelucrarea lor spirituală; dacă e să aibă loc o înțelegere cu privire la niște aspecte particulare, ea trebuie să existe, principial, deja între partenerii în chestiune, dacă nu în fapt, cel puțin, conform cu posibilitatea ei vie. Din aceste reflecții rezultă realitatea unei comuniuni a spiritelor, transpărând prin mijloacele de manifestare, o realitate a cărei ultimă explicare critică n-o pot da aici, dar pe care nici nu trebuie s-o dau, drept fundamentare a considerațiilor care urmează, deoarece numai ea face posibilă întreaga critică a cunoașterii de până acum. Pentru scopurile noastre e deja suficientă cea mai veche determinare, cea platonice. Platon spunea: nu ochii văd, ci noi vedem prin mijlocirea ochilor. Această afirmație este cu atât mai mult valabilă în privința tuturor mijloacelor de înțelegere spirituală: nu acestea în sine ne spun ceva, ci alte lucruri ni se dezvăluie prin ele. Numai această stare de lucruri explică enigme cum ar fi faptul că spiritele cu o predispoziție spirituală deosebită aproape se pot dispensa de ele, că sensul cuvintelor, copiii îl percep înainte de a percepe cuvintele însele. Conceptele sunt, de fapt, niște organe. După cum fără ochi pentru noi n-ar exista lumină, iar ochiul, pe de altă parte, e creat de lumină și lumina însăși e totuși cu totul altceva decât ochiul, la fel e și cu conceptele, în raport cu sensul pe care ele-l au în vedere. Această imagine suportă acum și o altă explicație, iar aceasta ne duce înapoi la raționamentul inițial. Prin mijlocirea aceleiași retine, noi vedem și recunoaștem atât culori și forme cunoscute, cât și unele necunoscute, acest lucru e posibil, și el e posibil numai pentru că nu ochiul ca atare e cel care vede, ci el doar stabilește legătura dintre lumea exterioară și perceperea ei vizual-spirituală. Exact la fel, aflându-ne inițial doar în posesia anumitor gânduri, noi putem sesiza altele noi, înțelegându-le; exact la fel, stăpânind numai propria noastră limbă, putem înțelege, prin intermediul ei, unele străine. Așa se

precizează definiția înțelegerii noastre ca fenomen originar: acest caracter al său nu mai e atins de faptul că fiecare-și gândește doar propriile sale gânduri, la fel de puțin cum, în cazul văzului, un raport similar îngrădește sau anulează continuitatea socială și unitatea vizibilului. De îndată ce există niște organe de comunicare, începe înțelegerea. Întrebarea este numai, cât de adânc pătrunde ea. În cuvintele altcuiva putem recunoaște numai propria noastră părere sau pe a lui. Acest lucru nu depinde niciodată de mijloacele de comunicare, ca atare, ci de cel ce le folosește. Și pe tărâmul înțelegerii există miopie și clarviziune. În toate cazurile, noi nu înțelegem niciodată o spusă ca atare, ci numai ceea ce ea a vrut să exprime. Aceasta este ceva fundamental diferit, chiar și în cazul unei suprapunerii perfecte între intenție și exprimare, mai mult chiar: exprimarea nu *poate* fi niciodată intenția ca atare. Dacă așa stau lucrurile, nu mai pare de mirare că înțelegem un străin ca pe cineva înrudit cu noi, chiar dacă acest lucru presupune niște facultăți superioare; dacă există înțelegere, așa ceva trebuie să reușească și față de ceva foarte străin. Așa stau lucrurile în realitate. Înțelegerea poate fi concepută numai de la spirit la spirit, și, deci, în principiu, independent de orice egalitate a exprimării. – Din această cauză înțelegerea cu niște popoare, oricât de diferite, precum și determinarea felului lor specific de a fi, prin coordonate noționale proprii, acolo unde există facultățile corespunzătoare, sunt absolut posibile. Astăzi, pe baza acestei posibilități de a înțelege niște lucruri care ne sunt absolut străine, vreau să mă refer la deosebirea dintre gândirea orientală și cea occidentală. Dar nu ca scop în sine: înțelegerea deplină a sensului lor trebuie să devină pentru noi trambulina spre o înțelegere fundamental superioară.

Pentru început, trebuie spus că sarcina, așa cu mi-o pun eu aici, implică neîndoiește o considerabilă violentare a faptelor. Poate că există un Occident precis determinabil, de aceeași factură în toate aspectele majore – toți Asiaticii afirmă acest lucru, ei deduc din similitudinea esențială Europeanilor puterea uriașă a Vestului, pe

când experiența Războiului Mondial ne-a dovedit cât de imposibil devine uneori pentru niște popoare strâns înrudite sau învecinate să aprecieze în mod just mentalitățile lor reciproce –, un Orient unitar cu siguranță nu există; nu se va reuși niciodată să se aducă la un numitor comun obiectiv mentalitatea islamică, indiană, chineză. Lumea Islamului e îndeaproape înrudită cu a noastră.¹ Fixându-și, la fel ca noi, punctul de plecare spiritual de la cel al Iudaismului, nefiind inițial nimic altceva decât o mișcare progresistă puristă în sânul celei bizantin-creștine și al lumii asiatice strâns înrudite și învecinate cu aceasta, ea s-a dezvoltat de atunci încoace într-o direcție abătându-se foarte puțin de la a noastră, astfel încât nici din perspectiva celor mai îndepărtate etape finale ale ambelor mișcări nu există nicio dificultate de înțelegere reciprocă. Cu Indienii, până la un anumit punct, o asemenea înțelegere îi reușește fără greutate, celui care este german în plan spiritual, rus, în plan sufletesc, și a cărui spiritualitate a fost formată de Catolicism – dincolo de acel punct, chiar și pentru un asemenea European de excepție, începe domeniul de nepătruns prin mijloacele sale conceptuale obișnuite.

Dar să vorbim acum despre gândirea chineză! Chinezii culti gândesc de obicei de la un nivel de conștiință pe care noi nu-l percepem în mod conștient. Obișnuți să nu explice niciodată, ceea ce vor să spună, așa cum facem noi, și nu doar să scrie, ci și să gândească oarecum în simboluri relaționale algebrice – mijloace conceptuale care sesizează gândurile, așa zice, în starea lor nativă –, ei nu dispun doar de o facultate combinatorie dirijată spre exterior, ci și de o facultate interioară de a parcurge procesul spiritual în subconștient, care face să li se pară că se pot dispensa de mijloacele noastre de comunicare explicită. Acea percepție sinoptică instinctivă a Sensului, în ramificațiile încarnărilor sale, care la noi caracterizează spiritul de excepție, atât de rar întâlnit, este o facultate de la sine înțeleasă a

¹ Vezi aici, ca și în expunerile ce urmează, *Jurnalul de călătorie* scris de mine. Recent, C. H. Becker a dovedit în mod amănunțit, în studiul său, *Islamul în cadrul unei istorii generale a culturii* (Revista Societății Orientale Germane nr. 76/1922), că Islamul ține de cercul cultural al Occidentului.

fiecărui chinez cult, care stăpânește treptele superioare ale scrisului și cititului, fiindcă fără ele în China aceste arte nu pot fi deloc practicate. O înțelegere nemijlocită cu Chinezii, pe baza mijloacelor noastre de exprimare obișnuite este, deci, exclusă, deja din cauză că gândirea chineză se mișcă pe un alt plan al conștiinței. – Dacă, pe de altă parte, facem abstracție de deosebiri schițate, gândirea răsăriteană și cea apuseană par iarăși echivalente ca sens, drept gândire umană în genere; aceasta este, în primă instanță, un fel de manifestare a vieții, proprie tuturor oamenilor, aptă pretutindeni de o aceeași interpretare biologică.² După cum se vede, este foarte greu să menținem complet deosebirea presupusă în tema noastră. Reușim s-o facem numai într-un context: acela al cunoașterii în sens filosofic; există un singur punct de reper și nu mai multe, de la care gândirea orientală poate fi confruntată cu cea occidentală, ca întreg și ca unitate. Ei bine, eu am ales, de dragul acestui unic punct de reper, tema considerațiilor de față, care sunt oricum menite doar să ne ducă dincolo de noi înșine. Așa cum toată lumea știe, orice Oriental, chiar cel mai materialist, este, în principiu, mai indiferent decât noi față de aspectele exterioare ale vieții; el nu-și transpune, de exemplu năzuința spre Infinit, drept voință de expansiune, în lumea fenomenelor.³ Aceasta este valabil despre fiecare nativ al Orientului, lucru condiționat, desigur, și de climă. Aceeași împrejurare dă și întregii gândiri filosofice a Răsăritului un caracter comun. *Pe când cea occidentală pare chiar și în cel mai înalt caz un mijloc de atingere al unui scop, acolo ea apare, în mod tipic, drept formă generală de viață.* De aici rezultă atunci imposibilitatea principială de comparare a celor două produse finale ale gândirii, care se manifestă nu numai printr-un intraductibil relativ, ci printr-unul absolut. Din această imposibilitate de comparare rezultă, la rândul ei, existența a două coordonate spirituale, care trimit înapoi la posibilitatea unui centru de referință nou, mai profund.

² Comp. epilogul la cartea mea *Alcătuirea lumii*. (N.a.)

³ Comp. primul capitol despre America din *Jurnal de călătorie*. (N.a.)

Să studiem mai întâi ceva mai îndeaproape faptul imposibilității de a face comparație, cântărind mai exact avantajele și dezavantajele din ambele părți. Gândurile Orientului, în măsura în care nu coincid cu ale noastre, nu vor deloc să facă să fie înțeles vreun obiect, ci ele vor să exprime în mod nemijlocit un Sens independent de lumea exterioară. Pe noi, în schimb, ne preocupă înțelegerea unui obiect, indiferent ce fel de probleme abordăm. De aceea nici noțiunile fundamentale ale celor două părți nu pot să coincidă. Ce înseamnă, de exemplu, Adevărul, aici și acolo? Conceptul său modern-occidental nu e înțeles și nu poate fi înțeles în mod nemijlocit de un Oriental autentic, fiindcă, pe baza poziției sale, o minciună empirică se poate prezenta drept o expresie adevărată a Sensului. Nu există nicio îndoială în privința faptului că uneori îl putem face pe un om să înțeleagă ce vrem să spunem la fel de bine, chiar mai bine, printr-un neadevăr exterior, decât printr-o explicație adecvată din punct de vedere obiectiv. Femeile și diplomații știu acest lucru și în Vest, și acționează conform cu el. Dar noțiunea lor de adevăr nu e recunoscută. De îndată ce noi, Occidentalii, ne punem întrebarea în mod conștient, idealul Verității, în principiu același cu cel pe care-l mărturisește și Răsăritul, ne apare numai sub forma unui adevăr obiectiv, adică a suprapunerii dintre subiect și obiect – indiferent că, în rest, explicăm această suprapunere după formula lui Kant sau a lui Fries, în mod idealist sau pragmatic. Astfel punem noi întrebarea, care oricărui filosof răsăritean îi pare absurdă, dacă Dumnezeu există „în mod obiectiv” – întrebare pe care nicio evidențiere a imposibilității de a dovedi existența lui Dumnezeu, nicio vădită absurditate la care conduce asumarea corectitudinii ei, n-a izbutit nici până în ziua de astăzi să ne-o facă nesuferită; astfel ne întrebăm noi căror obiecte (*definițiile* mai ingenioase, care fac deosebirea clară între substanța metafizică și datul empiric, nu schimbă cu nimic starea de lucruri psihologică; nu este esențial felul cum definim, ci cum este înțeles ceea ce am definit) ar putea să corespundă cele mai profunde concepte metafizice.

Pentru niciun Occidental tipic gândirea nu își are sensul în ea însăși. Chiar și acolo unde acest din urmă lucru este postulat în mod explicit, ca în cazul filosofiei antice și moderne a identității, gândirea se dovedește a nu-și avea întemeierea în ea însăși. Marii raționaliști greci au fost gramaticieni prin excelență; ei vorbeau în sensul pe care-l aveau în minte atât de indisolubil împletit cu legile exprimării, încât, după părerea lor, acestea decideau în ultimă instanță asupra Adevărului. Dar că nici pentru filosofii moderni ai identității gândirea nu era ceva cu adevărat întemeiat în sine, îl dovedește la cel mai mare dintre ei, Hegel, simplul fapt că pentru el Spiritul obiectiv pe care, ce-i drept, l-a definit just drept concret, era ceva abstract *de facto*. Dacă lucrurile ar sta altfel, el nu s-ar fi încumetat niciodată să vadă în voința Statului împlinirea voințelor individuale rationale – căci Statul reprezintă, din punctul de vedere al Spiritului, o unitate exterioară abstractă –, sau să identifice viața interioară a Spiritului cu calea sa exterioară, Dialectica; înainte de toate el nu s-ar fi gândit niciodată să promoveze logica formală, care trasează calea naturii și pe aceea a gândirii numai în măsura în care aceasta din urmă îi aparține celei dintâi,⁴ drept calea devenirii metafizice. Atunci el n-ar fi generalizat niciodată în felul în care a făcut-o; generalul din gândire ia naștere pretutindeni numai prin abstractizare din lumea fenomenală, pe când „generalul concret”, care există, desigur, nu e în niciun caz sesizat prin generalizare în cadrul acesteia, ci numai prin pătrundere mai adâncă în Sens. Dacă, deci, Hegel spunea că gândirea și ființarea coincid, prin asta el nu exprima, orice ar fi vrut el să spună în rest, faptul că realitatea cea mai adâncă este o viață spirituală autonomă, ci pe acela că noțiunile obținute prin abstractizare din realitatea exterioară (de care țin și plăsmuirile spirituale date) conțin ca atare sensul cel mai adânc, făcând astfel, în esență, aceeași greșală ca și Kant, al cărui „lucru în sine” determina numai un concept-limită al Rațiunii, nu realitatea interioară cea mai adâncă.

⁴ Comp. cartea mea *Prolegomene la filosofia naturii*, Conferințele II și IV. (N.a.)

Pentru Indieni, care pot fi considerați acum cu atât mai mult prototipurile Orientului filosofic, cu cât întreagă metafizică a acestuia provine, desigur, în ultimă instanță, din cea indiană, gândirea este cu adevărat și în primul rând o putere autonomă: nu ca mijloc de cunoaștere a realității, ci ca expresie directă a unei realități spirituale. Iar această concepție corespunde cu adevărat uneia dintre laturile ei. *Fiecare gând poate fi important într-un dublu înțeles: o dată, drept corespondent spiritual al unui dat exterior, altă dată ca mijloc de exprimare al unui Sens ce locuiește independent în el.* Acest lucru se poate spune cu adevărat despre orice gând, fiindcă importanța fiecăruia poate fi privită independent de ceea ce-i corespunde ori nu-i corespunde în afara sa. Ei bine, acest ceva pur interior, absolut independent, și numai el, este pentru Oriental gândul, în măsura în care gândirea sa poate fi pusă în opoziție cu a noastră. Așa se explică faptul, de altfel surprinzător, că gândirea indiană cu cât pătrunde mai adânc, în loc să aibă nevoie de tot mai puține concepte, folosește concepte tot mai multe și mai diferite. Căci pentru ea nu e vorba de abstracțiuni, ci de niște conținuturi spirituale absolut concrete în felul lor. Asemenea conținuturi trebuie în mod evident să se dovedească a fi, cu cât mai adânc și mai pe larg li se cercetează originea, cu atât mai numeroase și mai variate, exact la fel cum și natura exterioară, cu cât devine mai bine cunoscută, cu atât apare mai pestriță. Dacă acest fel de a gândi ajunge până la urmă, totuși, la o unificare, precum în conceptul indian de Atman și în cel chinez de Tao, acest lucru nu ne indică o sinteză din afară înăuntru, ci o realitate foarte profundă, care stă, sau trebuie să stea concret la baza diversității.

Privite în acest context, gândirea răsăriteană și cea apuseană apar antipodice opuse. Dar acest context, care cuprinde cu siguranță doar un domeniu limitat, este caracteristic pentru ambele părți într-o asemenea măsură, încât el determină într-un grad înalt întregul curs al vieții. Astfel ajungem la o apreciere valorică mai exactă a pozițiilor și direcțiilor celor două orientări. Pretutindeni acolo unde e vorba despre gândire așa cum o concepem noi, Orientalii ne sunt

inferiori. Pentru ei gândurile sunt forme de viață de o importanță esențialmente simbolică; de aceea, ele ajung numai anevoie la o relație satisfăcătoare cu lumea exterioară. Pentru că ei nu se adaptează niciodată în întregime și exclusiv la acestea, nu poate exista o știință orientală (oricât de mulți Orientali se disting în știința apuseană pe care am învățat-o). Veracitatea în sensul adevărului privitor la obiect le este străină; idealul gândirii lor practice e mai puțin exactitatea, cât șiretenia. Ei se comportă față de lumea exterioară într-un mod tipic feminin, intelectul lor este ministerul lor de externe, modul de-a proceda metodic, înlocuiește viclenia. „Știința” lor, oricum s-ar prezenta ea, este magie; ei spun că Natura nu trebuie înțeleasă, de fapt, în esența ei și stăpânită prin aceasta, ci, pur și simplu, supusă. – Dar, într-un mod la fel de tipic, noi eșuăm pe tărâmul Metafizicii. După cum am arătat deja: gândirea occidentală este în mod fundamental un mijloc de cunoaștere, nu un proces în sine, care să exprime direct o realitate spirituală. De aceea, Occidentalul se simte fără voia lui neajutorat acolo unde e vorba de o asemenea expresie nemijlocită. Grecul își încredința Gramaticii cunoașterea esenței, Creștinul medieval – celei care pe atunci era numită Scolastică; Kant s-a oprit plin de neîncredere în fața limitei metafizicului, pe care Fichte, Schelling și Hegel, ce-i drept, au intuit-o just, dar apoi, ca Occidentali autentici, au interpretat-o în mod greșit drept domeniu al rațiunii.⁵

Nici Bergson nu e un metafizician; chiar dacă a recunoscut mai bine decât majoritatea predecesorilor săi limitele Intellectului, el a făcut, totuși, acest lucru, aici asemănându-se foarte mult cu Kant, cu ajutorul minunatei sale inteligențe. Intuiția pe care o cere el, o posedă el însuși doar într-un grad foarte mic; atâta cât văd eu, în cazul său aceasta e doar pe măsura unei anumite părți din fenomenele Naturii. În Occident poezii sunt, ca tip, mai profunzi decât filosofii, și acolo trebuie să le recunoaștem acestora

⁵ Am expus ceva mai exact raționamentul de mai sus în conferința *Orient și Occident în căutarea adevărului comun din Filosofia ca Artă.* (N.a.).

profunzimea, pentru că poezii dau, în orice caz, expresie nemijlocită puterilor spirituale care lucrează în ei, pe când filosofii noștri, în mod tipic, merg din afară spre interior și, de aceea, nu pot fi o porta-voce a interiorității. Realitatea metafizică este, în esența ei, ceva pur interior, sesizabil numai în mod lăuntric. Apusul nu a recunoscut încă niciodată cu totul clar acest lucru. De aici „Idealismul” său, menit să înlocuiască Metafizica: aici, la baza fenomenului este pus un *alt* mod de manifestare, o lume a Ideilor, construită, așadar, privind din direcția esenței metafizice, ceva la fel de exterior ca Natura – o înțelegere greșită la care poate ajunge numai acela a cărui conștiință originară nu bănuiește nimic despre metafizic.⁶ Ce stă la baza Naturii? În mare, astăzi răspunsul la întrebare nu poate fi decis, în orice caz nu pe o anumită bază a cunoașterii. Pe tărâmul viului, Natura este, în ultimă instanță, o expresie a vieții, a primului principiu metafizic, și acesta poate fi descris, mai departe, drept context al Sensului, conform cu care „Sensul” s-ar dovedi a fi ultima instanță a gândirii. Efectiv: ca instanță de dincolo de fenomen, în afara a ceea ce apare, mai există pentru noțiunile noastre, numai Sensul lor posibil, fiindcă tot ce nu este Sens poate fi sesizat, principal, ca fenomen. Și, într-adevăr, la baza oricărui fenomen viu, cu atât mai mult a oricărui fenomen spiritual, se află, în mod creator, o realitate independentă, dar pur spirituală, care nu conține fenomenul ca atare. Exact la fel de puțin cum sensul unui gând trăiește în propozițiile, cuvintele și literele însele care-l exprimă, la fel de puțin coincide, în mod esențial, un Sens oarecare cu manifestarea sa, de la „viața” raportată la corp și până la cunoștințele înțeleptului în raport cu doctrina sa, prin care el o descrie. Am aflat deja la începutul acestei expuneri: Ceea ce cineva are în gând și ceea ce el spune nu *pot* să fie unul și același lucru. Ei bine, Apusul n-a înțeles încă niciodată acest lucru. Ba chiar, acolo unde a căutat în mod intenționat sesizarea Sensului, el

⁶ Comp. comunicarea făcută de mine la cel de-al III-lea Congres Internațional de Filosofie (Bologna 1911) *Realitatea metafizică*. (N.a.)

a mers, în mod tipic, din afară spre interior, deci pe o cale greșită; el a forțat introducerea din exterior a unui Sens în interiorul fenomenului, în loc să recunoască Sensul existent în acesta; așa și nu altfel stau lucrurile cu interpretarea Bibliei făcută de Philon, ca și de Rudolf Steiner, cu fizionomia lui Otto Weininger și cu cea a lui Müller-Walbaum; aceasta corespunde nu doar superficialității, ci și naturii occidentale care în loc de a înțelege ceea ce este, decretează ce trebuie să fie. Acest mod de a proceda i se potrivește, desigur, soldatului, dar nu metafizicianului. Tipul acestuia prosperă, de aceea, mai bine în Orient.

În Răsărit și Apus gândirea este, deci, în mod fizic, ceva diferit: Iacolo – o auto-exprimare nemijlocită a unei realități spirituale, aici – un mijloc de a supune lumea exterioară. – Nu trebuie să mă ocup mai aprofundat de modul nostru de a gândi. În schimb, e necesar să-l privesc mai exact pe cel al Orientului, deoarece mentalitatea occidentală nu înțelege prea ușor că și acesta duce la cunoașterea adevărului: mentalitatea occidentală crede că în cazul realității spirituale, așa cum e înțeleasă ea în Orient, e vorba, în esență, de o creație a fanteziei, adică de una care există numai datorită omului, realizată de el, nu de o lume mai profundă, a cărei expresie ar fi el însuși. – Faptul că cele mai multe dintre afirmațiile Orientului referitoare la transcendent țin de domeniul fanteziei, dacă nu chiar al fantasmagoriei, este practic de necontestat. Dar e greșit să se ia acele afirmații *ad litteram*: Orientul însuși, oricât de puțin știe despre critica cunoașterii, este conștient, instinctiv sau prin presimțire, de acest lucru; altfel el n-ar recunoaște drept adevărate niște teorii sau dogme contradictorii, n-ar recunoaște drept identici niște Zei cu caractere diferite. La fenomenele pe care le creează conștiința metafizică nu e vorba de realitatea ultimă, ci de *simboluri*; accentul se află pe Sens; el și apariția sa ca fenomen este instanța ultimă, adică esența lucrului respectiv.

La începutul *Jurnalului de Călătorie* am scris că metafizicianul se raportează la poet așa cum acesta se raportează la actor: